

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук

Ковальнової Ольги Вікторівни на дисертацію

Баргана Сергія Сергійовича «Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти», представлену на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Актуальність обраної автором теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів, оскільки процес розслідування кримінальних правопорушень вимагає від слідчого найбільш оптимального використання наявних сил і засобів для ефективного встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Водночас недосконалість нормативного регулювання пізнавальної діяльності слідчого загалом та процесуальних засобів пізнання зокрема негативно впливає на організацію та планування досудового розслідування, використання передбачених кримінальним процесуальним законодавством засобів збирання доказів, правомірність їх отримання, а також забезпечення прав і свобод людини в кримінальному провадженні. Саме тому для підвищення ефективності процесу доказування пізнавальна діяльність слідчого має бути унормованою, що позитивно впливатиме на виконання завдань кримінального провадження.

Актуальність обраної теми також зумовлена ступенем розробленості окресленої проблематики в науковій літературі. Попри наявність наукових напрацювань, присвячених дослідженню криміналістичного та процесуального аспектів пізнавальної діяльності слідчого, наразі низка питань щодо використання слідчим пізнавальних засобів лишаються дискусійними, а отже, такими, що потребують подальшого обґрунтування.

Усе наведене вище доводить актуальність, теоретичну та практичну значущість дисертаційного дослідження С. С. Баргана.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана С. С. Барганом тема дисертації «Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти» узгоджується з положеннями

Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07 вересня 2011 року № 942, Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03 березня 2016 року, Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затверджених наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454 (п.п. 1, 10, 14), тематики науково-дослідної роботи Донецького державного університету внутрішніх справ протягом 2020–2024 років «Теоретичні та практичні проблеми державотворення, реформування права та правоохоронної системи в контексті євроінтеграційного вибору України» (№ 0120U105582).

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ (протокол № 4 від 27 жовтня 2021 року), змінено на засіданні вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ (протокол № 14 від 07 березня 2024 року).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація С. С. Баргана є однією з перших наукових праць, що присвячена комплексному дослідженню криміналістичного та процесуального аспектів пізнавальної діяльності слідчого.

Дисертаційна робота має наукову новизну, яка полягає в тому, що вперше:

- визначено, що процесуальним засобом пізнавальної діяльності слідчого є засіб, що врегульований нормами кримінального процесуального законодавства, який може правомірно використовуватися слідчим для пізнання обставин вчинення кримінального правопорушення;
- констатовано, що основним критерієм віднесення процесуальної дії (заходу забезпечення) до процесуального засобу пізнавальної діяльності

слідчого є гносеологічна спрямованість відповідного засобу, а не його назва, законодавча класифікація або нормативне визначення у КПК України;

– з'ясовано, що недосконалість нормативного регулювання процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого обумовлює проблеми правозастосування щодо реалізації заходів забезпечення кримінального провадження поза межами строків досудового розслідування;

– обґрунтовано, що загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження мають охоплювати загальні вимоги, що пов'язані із правомірною процедурою отримання та фіксації доказів.

Науково важливим є той факт, що вивчення теоретичного та практичного підґрунтя проблем дало змогу вдосконалити:

– теоретичні уявлення про пізнавальну діяльність слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень. Обґрунтовано необхідність широкого розуміння пізнавальної діяльності слідчого, її ототожнення з пізнанням у гносеологічному сенсі, оскільки нормативно-правова регламентація встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення не охоплює того обсягу завдань, які вирішує слідчий на досудовому розслідуванні;

– доктринальне положення про використання критеріїв «законності» та «правомірності» під час оцінки порядку отримання доказів у кримінальному провадженні. Доведено, що порядок отримання доказів у результаті реалізації процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого (а не лише слідчих (розшукових) дій) має оцінюватися насамперед за критерієм «правомірності»;

– наукове положення щодо необґрунтованого звуження часових меж пізнавальної діяльності слідчого в результаті ефективного оскарження рішення про зупинення досудового розслідування. Акцентовано увагу на тому, що в змісті норми ч. 5 ст. 219 КПК України не враховується поведінка підозрюваного, який може тривалий час переховуватися від органів досудового розслідування до спливу строків пізнавальної діяльності слідчого, а потім успішно оскаржити постанову про зупинення кримінального

провадження та вимагати закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України;

– теоретичне положення про недосконалість правової регламентації тимчасового доступу до речей і документів. Наголошено, що відсутність у змісті КПК України спеціальних вимог щодо правомірної реалізації тимчасового доступу до речей і документів обумовлює правову невизначеність, що не сприяє ефективності пізнання обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Подальшого розвитку набули:

– доктринальні уявлення щодо аналізу слідчої ситуації в частині пристосування до потреб пізнавальної діяльності слідчого основних положень теорії розв'язання винахідницьких задач (ТРІЗ), призначеної для подолання протиріч на конкретному етапі розслідування з метою отримання результату, у якому відсутні будь-які ускладнення та інші небажані фактори;

– наукові підходи до побудови криміналістичних версій шляхом визначення інтелектуальних механізмів їх алгоритмізації на прикладі методів «Структурованої розробки гіпотез у кримінальному провадженні» («SHDCI») та «Аналізу конкуруючих гіпотез» («АСН»);

– теоретичні положення щодо особливостей планування розслідування в частині обґрунтування допоміжного значення тактичних завдань і криміналістичних пошукових моделей. Звернуто увагу на те, що додаткові інструменти розв'язання інтелектуальних задач при плануванні розслідування надають більше можливостей для формування системи початкових заходів у конкретному кримінальному провадженні, сприяючи економії сил та засобів пізнавальної діяльності слідчого;

– теоретичне уявлення щодо законодавчої прогалини стосовно неврегулювання часових меж пізнавальної діяльності слідчого до повідомлення особі про підозру. З огляду на те, що критерії розумних строків не завжди беруться до уваги слідчим та прокурором під час досудового розслідування, слідчий до дня повідомлення особі про підозру може

здійснювати пізнавальну діяльність свавільно, без жодних часових обмежень. Це не сприяє забезпеченню прав і свобод як потерпілого, так і підозрюваного на стадії досудового розслідування;

– доктринальне положення про дефектність нормативного регулювання негласних процесуальних засобів пізнання слідчого. Відмічено, що проблемою правової регламентації негласних процесуальних засобів пізнання слідчого на початковому етапі досудового розслідування є законодавча прогалина щодо неврегулювання можливості здійснення слідчим негласних слідчих (розшукових) дій до внесення необхідних відомостей до ЄРДР;

– наукове положення про недосконалість правового регулювання взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів під час пізнавальної діяльності в кримінальному провадженні. З урахуванням того, що взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів є «внутрішньою справою» сторони обвинувачення, регулювання такої взаємодії, як виняток, може здійснюватися на рівні внутрішньої службової документації.

Також С. С. Барганом пропонується вдосконалення кримінального процесуального законодавства, а саме сформульовано законодавчі пропозиції щодо змін та доповнень до ст.ст. 214, 280, 615 КПК України та запровадження ст. 132 КПК України.

Практичне значення одержаних результатів роботи С. С. Баргана полягає в тому, що сформульовані та аргументовані в дисертації положення, висновки і пропозиції впроваджено й надалі може бути використано у:

науково-дослідній сфері – у подальших дослідженнях пізнавальної діяльності слідчого (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 06 травня 2024 року);

освітньому процесі та навчально-методичній діяльності – під час викладання таких дисциплін, як «Криміналістика» та «Кримінальний процес», зокрема при підготовці навчально-методичних рекомендацій,

підручників, посібників (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 06 травня 2024 року);

законотворчому процесі – при вдосконаленні норм кримінального процесуального законодавства в частині правової регламентації пізнавальної діяльності слідчого;

правозастосовній діяльності – з метою підвищення ефективності практики досудового розслідування.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. На підставі аналізу анотації, тексту дисертації та публікацій дисертанта можна зробити висновок про достатню наукову обґрунтованість і достовірність отриманих результатів. Усі наукові положення, висновки й рекомендації, викладені в дисертації, повною мірою обґрунтовані та відповідають меті й завданням роботи.

Зокрема для досягнення мети та вирішення завдань дисертаційного дослідження С. С. Барганом застосовано систему різних методів. Методологічно дослідження спирається на *діалектичний метод* пізнання дійсності як на основне філософське вчення про внутрішню та зовнішню детермінації розвитку (усі розділи). Також використовувалися *емпіричні, загальнонаукові та спеціальні* методи, які надали змогу проаналізувати й науково обґрунтувати визначену проблему в різних аспектах її прояву (усі розділи). За допомогою *системно-структурного методу* визначено поняття, зміст, форму, структуру та спрямованість пізнавальної діяльності слідчого в процесі розслідування кримінальних правопорушень (розділ 1). *Структурно-логічний метод*, який передбачає розгляд логіки взаємозв'язків та конструктивних особливостей елементів системи досліджуваних питань за різними категоріями, дав змогу з'ясувати окремі криміналістичні аспекти пізнавальної діяльності слідчого, зокрема в частині здійснення аналізу слідчої ситуації та побудови криміналістичних версій (підрозділи 2.1-2.2). Для визначення особливостей вирішення інтелектуальних задач під час

планування досудового розслідування та прийняття тактичного рішення застосовано *синергетичний метод*, призначений для визначення внутрішніх механізмів приведення хаосу до впорядкованих складних систем (підрозділ 2.3). Вагомих результатів щодо дослідження процесуальних особливостей реалізації слідчим пізнавальних засобів на досудовому розслідуванні досягнуто за допомогою використання методу правової *герменевтики*, яким дисертант послуговувався під час опрацювання норм кримінального процесуального законодавства, інших нормативно-правових джерел та узагальненої судової практики (підрозділ 3.2-3.5). При анкетуванні слідчих Національної поліції, прокурорів органів прокуратури та слідчих суддів використано соціологічний метод (розділ 3). Статистичний метод застосовано під час узагальнення результатів проведених опитувань, які відображають основні положення дисертаційного дослідження (розділ 3).

Характеристика основних положень роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У трьох основних частинах дисертації комплексно досліджено криміналістичний та процесуальний аспекти пізнавальної діяльності слідчого. На основі аналізу низки наукових розробок у галузі теорії кримінального процесу розроблено пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого.

У першому розділі дисертації «Загальні засади пізнавальної діяльності слідчого» розкрито гносеологічну природу категорії кримінального процесуального пізнання, доказування та розслідування кримінальних правопорушень, а також виокремлено методологічні вимоги, що висувуються до пізнавальної діяльності з урахуванням загальних засад теорії пізнання (гносеології).

У другому розділі дисертації «Криміналістичний аспект пізнавальної діяльності слідчого» досліджено питання криміналістичного аспекту

пізнавальної діяльності слідчого, що має прояв під час здійснення аналізу слідчої ситуації, моделювання криміналістичних версій та розв'язання інтелектуальних завдань при плануванні досудового розслідування.

У третьому розділі дисертації «Процесуальний аспект пізнавальної діяльності слідчого» розглянуто питання щодо загальної характеристики процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого вимог до їх реалізації; негласних процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого; правомірності отримання доказів шляхом реалізації процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого; дефектів правової регламентації часових меж пізнавальної діяльності слідчого.

Дисертаційна робота має 6 додатків, викладених на 16 сторінках, що серед іншого містять:

- узагальнені дані опитування 240 респондентів: 120 слідчих Національної поліції України, 70 прокурорів, 50 суддів (додатки А, Б);

- законодавчі пропозиції щодо внесення змін та доповнень до статей 214, 280, 615 КПК України та запровадження окремої стаття 132 КПК України з метою вдосконалення правового регулювання процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого (додаток Д).

Анотація дисертації ідентична її основному змісту та відображає основні положення дослідження.

На позитивну оцінку заслуговує використання під час написання дисертаційної роботи результатів проведеного анкетування слідчих Національної поліції України, прокурорів органів прокуратури та суддів.

Водночас С. С. Барган підійшов до написання дисертації комплексно, систематично й сплановано. Висвітлення основних результатів дослідження відбувалось поступово, починаючи з 2021 року. Крім того, результати наукової роботи апробовано в межах науково-практичних конференцій та обговорено з науковою спільнотою.

Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам, що висуваються до такого виду досліджень. Робота виконана українською мовою з дотриманням мовних норм сучасної української літературної мови.

Повнота викладу наукових положень в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні наукові результати дисертації відображено у 14 наукових публікаціях, із них 7 статей – у наукових виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 стаття – у науковому періодичному виданні, що індексується в наукометричних базах даних Scopus та/або Web of Science Core Collection, 6 тез доповідей – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. У наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації, наукові положення дисертації викладені в належному обсязі.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. При змістовному розгляді дисертації С. С. Баргана текстових запозичень без посилання на відповідні джерела та інших порушень академічної доброчесності не виявлено.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації. Відзначаючи загалом системний підхід, логічність та послідовність побудови дослідження, вважаю за необхідне звернути увагу на окремі дискусійні положення роботи:

1. На с. 51–59 автором досліджено категорію «криміналістичне мислення». При цьому С. С. Барган зазначає, що наукові розробки з обґрунтування категорії «криміналістичного мислення» не враховують і не узгоджуються із загальними принципами та положеннями теорії пізнання. Надаючи змістовне обґрунтування невідповідності досліджуваної категорії положенням гносеології, автор докладно не зупиняється на тлумаченні принципів теорії пізнання. Тому, на думку рецензента, ключові принципи теорії пізнання мають бути виокремлені, а їх співвідношення із досліджуваною категорією бажано роз'яснити додатково.

3. На с. 108–111 автор зазначає, що для підвищення ефективності досудового розслідування існує необхідність удосконалення наявних та

розроблення нових алгоритмів побудови криміналістичних версій, зокрема шляхом використання зарубіжних методів «ACH» та «SHDCI». Розглядаючи зарубіжну практику, автор лишає поза увагою майбутні перспективні напрями алгоритмізації діяльності слідчого щодо висунення гіпотез у кримінальному провадженні та не охоплює критерії, на підставі яких має відбуватися розроблення відповідних методів. На думку рецензента, більш докладного роз'яснення потребує підхід автора щодо можливої імплементації зарубіжних механізмів побудови криміналістичних версій до вітчизняної слідчої практики, а також визначення майбутніх напрямів алгоритмізації механізмів побудови версій, спираючись не лише на сучасні досягнення науки криміналістики, а й на стрімкий розвиток систем штучного інтелекту.

3. На с. 112–122 дисертації автор розглядає типові тактичні завдання та криміналістичні пошукові моделі як додаткові основи вирішення нетипових інтелектуальних завдань під час планування досудового розслідування. Проте наголошується, що їх використання потребує оцінки за правилом «бритви Оккама». Оскільки згадане правило за змістом є методологічним принципом, на думку рецензента, автору бажано більш детально пояснити випадки його практичного застосування.

4. У підрозділі 3.1. дисертації на с. 138–141 автором на основі аналізу низки наукових досліджень зазначається, що інститут витребування речей і документів має виражену пізнавальну спрямованість, оскільки надані речі та документи відповідно до законів діалектики є носіями інформації, що має значення для кримінального провадження. У цьому аспекті було б доцільно дослідити питання можливості (доцільності) віднесення зазначеного інституту збирання доказів як процесуального засобу пізнавальної діяльності слідчого саме до інституту слідчих (розшукових) дій.

Наведені зауваження та пропозиції здебільшого мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації С. С. Баргана.

Загальний висновок. Представлена дисертаційна робота Сергія Сергійовича Баргана «Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти» є завершеною науковою працею, сформульовані в ній наукові результати містять елементи наукової новизни, які мають теоретичне та практичне значення для криміналістики та кримінального процесу. Дисертаційне дослідження відповідає нормативним вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 19 травня 2023 року № 502), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а автор Барган Сергій Сергійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

**Декан факультету № 1
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук
Ольга КОВАЛЬОВА
____.____.2024**

**Підпис Ковальнової Ольги Вікторівни засвідчую
Начальник відділу
документування службової діяльності**

Юлія МЕРКУЛОВА